

IV. ГРАЖДАНИТЕ ПРОГОВАРЯТ

РАЗКАЗ НА СТЕФАН ГАЙТАНДЖИЕВ

за събранието на 8.03.1988 г. в Дома на киното, София, на което е създаден Комитетът за екологична защита на Русе

(Текстът не се чува и Р. Узунова непрекъснато преповтаря чутото)

Р. Узунова: Така, включих.

Ст. Гайтанджиев: /.../ За филма. Филмът („Дишай!“, реж. Юрий Жиров, сцен. Виолет Цеков и Георги Аврамов, произведен в СТФ „Екран“) завърши, както се очакваше, със създаването на емоционален градус. И мога да заявя, че ако не беше този филм, нямаше да има и може би...

Р. Узунова: ...Русенски комитет, и екологична защита на Русе?

С. Гайтанджиев: Филмът беше толкова силен и въздействащ, че след неговото прожектиране беше нормално създаването на такъв комитет. Предварително се бяхме разбрали с /.../ и с Кабинета на младите филмови дейци, които бяха домакините, аз да ръководя събранието. Т.е. трябваше да бъде като обсъждане. Предложих нашата инициатива, а именно да обсъдим екологичните проблеми на Русе и ако има желание, да се учреди едно сдружение, което носеше името Обществения комитет за екологична защита на Русе, съответно да се приеме Устав, Призив беше прочетен също, и да се избере Управителен съвет.

Р. Узунова: Предварително ли бяхте оформили Управителния съвет?

С. Гайтанджиев: Предложения имаше за 10–15 човека, но след това постъпиха и нови предложения.

Р. Узунова: А помните ли първоначално кои бяха в този комитет?

С. Гайтанджиев: Ами /.../ четиримата от Инициативната група и почти целият състав, който беше избран.

Р. Узунова: И други?

Ст. Гайтанджиев: За председател беше избран Георги Мишев.

Р. Узунова: Един момент, ще ви спра. А на Георги Мишев привличането към този комитет как стана?

С. Гайтанджиев: С него беше говорено. Той е човек с гражданско чувство, стигаше до съзнанията на хората; прояви готовност да сътрудничи, да участва в работата му. По същия начин бяха привлечени и другите, които бяха посочени.

Р. Узунова: Кои?

Ст. Гайтанджиев: Един от моментите, с които често се спекулира, това е участието на Светлин Русев и Нешка Робева. Имам предвид позицията, която някои хора във висшия ешелон на властта заеха спрямо тях, особено в самото начало, че те били едва ли не организаторите, подбудителите. Често пъти това се свързваше... и този комитет, именно с тях. Те /.../ проявиха доблест и отзивчивост да се включат вътре. Но те не бяха съпричастни към предварителната организация. Спомням си – Светлин Русев беше търсен неколкократно, не можеха да го намерят – той е народен представител от Русе. Запознат е с каузата на русенци поне от една година и това е добре известно на цялата общественост у нас. В последния момент той пристигна, дори малко със закъснение. Спомням си, тогава го питахме от Инициативната група...

Р. Узунова: Какво го попитахте?

С. Гайтанджиев: Че сега искаме да сформираме такъв комитет, „желаете ли да влезете?“ Той каза: „Да, съгласен съм“. Включването в комитета с неговото съгласие беше дадено на стълбите. Да, по-голямата част бяха питани предварително...

Р. Узунова: А Нешка Робева?

С. Гайтанджив: Също и Нешка Робева.

Р. Узунова: По същия начин?

С. Гайтанджиев: Да.

Р. Узунова: Поканихте я да участва?

С. Гайтанджиев: Да, поканена е, дойде... тя се е съгласила по същия начин. Тя е русенка, знаете, да, родом е от Русе.

С. Гайтанджиев: Заместник-председател? Двама заместник-председатели бяха избрани: член-кореспондентът Кръстьо Горанов, културолог...

Р. Узунова: Академик. Той охотно ли се съгласи?

С. Гайтанджиев: Да, да, дори благодари за поканата. Не зная дали си е представял точно...

Р. Узунова: Какво ще стане по-нататък?

С. Гайтанджиев: Да, точно така. Другият заместник-председател беше Христо Маринов.

Р. Узунова: Христо Маринов? Какъв е?

С. Гайтанджив: Той е географ, но така, напоследък се занимава и с проблемите на екологията. На практика той е един от специалистите. Организационен секретар – Георги Аврамов.

Р. Узунова: Който сега е говорител?

С. Гайтанджиев: За секретари бяха избрани: Виолет Цеков – редактор (Студия за телевизионни филми „Екран“), Ивайло Трифонов – физик, Христо Смоленов – философ, Цветан Кардашев – психолог. Бяха още включени и две представителки на Русе – Мария Варимезова и Цонка Букурова. По-нататъка: Светлин Русев...

Р. Узунова: Светлин Русев – секретар или какъв?

С. Гайтанджиев: Не, не, просто член.

Р. Узунова: На Управителния съвет?

С. Гайтанджиев: Нешка Робева – знаете коя е; Соня Бакиш – журналист; Вера Михайлова – химик, старши научен сътрудник; проф. д-р Цветан Дончев – ядрен физик; Петър Слабаков – актьор; Юлия Папазова – пътешественица, музикален оформител в Студия за документални филми „Време“; Силвия Ангелова – аспирант от БАН, еколог; Иван

Добчев – режисьор в Сатиричния театър; Еми Барух – журналистка в „Учителско дело“; Цветан Пенчев – юрист в Правен институт към БАН; Малина Петрова – режисьор, беше тогава във „Време“; Венета Осиковска – тя е пенсионер, активен борец против фашизма, служителка; Невена Тошева – режисьорка, в Студия „Време“; Борис Колев – географ, научен сътрудник; Никола Ковачев – режисьор-документалист; Асен Владимиров – редактор в студия „Време“; Коста Господинов – философ; Димитър Езекиев – журналист в Българската телевизия; Димо Димовски – писател; Йордан Ваклев – физик. Бяха включени също двама души, които всъщност не бяха в залата и които повече не ги видях, не присъстваха дори на учредяването, бяха предложени, но не поеха инициативата: Надежда Илчева, еколог, и Мирослав Попов – лекар, но те на практика не влязоха изобщо в Русенския комитет.

Р. Узунова: Доколкото знам, най-напред са били предложени някои хора и след това от залата са започнали да предлагат други. Доколкото знам, и Соня Бакиш по такъв начин е била предложена?

С. Гайтанджиев: Тя не фигурираше в първоначалната листа...

Р. Узунова: С глас от залата?

С. Гайтанджиев: В първоначалната листа фигурираха само... Допълнително бяха включени: Вера Михайлова, Коста Господинов, Еми Барух, Асен Владимиров, Иван Добчев и Соня Бакиш. Аз помня, някакво момиче стана и предложи: „Нека се включи и Соня Бакиш!“.

Р. Узунова: Да. И тя не възрази?

С. Гайтанджиев: Аз попитах: „Съгласна ли е другарката Бакиш?“, не чух точно репликата ѝ, но всичките викаха: „Да, тя е съгласна“.

Р. Узунова: И с учредяването всъщност на този Управителен съвет завърши прожекцията. А бихте ли ми разказали...?

С. Гайтанджиев: Ами искам да ви кажа, самото обсъждане беше много емоционално...

Р. Узунова: Да, бих искала да ви питам за него, ако си спомняте някои реплики, някои изказвания?

С. Гайтанджиев: Много добре.

Р. Узунова: Знам, че и Петър Слабаков...

С. Гайтанджиев: За мен, като председател на събранието, беше изключително трудно да овладее ентузиазма, това са чувства, възнеения, предлагаша се неща, които не бяха много обмислени: да тръгнем на манифестации веднага, да предлагаме такива... най-крайни идеи... Трябваше да им се напомнят цитатите от Конституцията – чл. 52, да

кажем, или за правото на митинги и събрания, че това е регламентирано и няма нужда да се пишат подобни... и имаше такива предложения – като на всяка цена да се включи пункт в устава, който да дава правото на демонстрации...

Р. Узунова: Но вие твърдахте, че това го има в Конституцията и няма смисъл?

С. Гайтанджиев: Доста хора взеха участие в обсъждането...

Р. Узунова: Знам, че и Петър Слабаков имал някаква много силна, много емоционална реакция?

С. Гайтанджиев: Да, както винаги, той доста скептично прие опитите на някои учени да твърдят, че проблемите на екологията това са проблеми само на науката и никой друг не трябва да се меси в тях.

Р. Узунова: А неговата реакция предизвикана ли беше от нещо?

С. Гайтанджиев: Не, това е нещо естествено за него.

Р. Узунова: В смисъл – не е репликирал някого, а просто си е направил изказване?

С. Гайтанджиев: Имаше моменти на реплика... някаква жена твърдеше, че единствено само науката, само учените могат да решат този проблем.

Р. Узунова: И той какво каза?

С. Гайтанджиев: Малко остро каза, че това не е така, че трябва да се даде възможност на обществеността... че той бил, бивал на такива научни конференции, симпозиуми, където нищо не се решава, а само се поставят някои проблеми.

Р. Узунова: Други емоционални реакции? Доколкото си спомняте, разбира се...

С. Гайтанджиев: Да, много емоционални, разбира се /.../ или нещо подобно не е имало, но все пак, чувстваше се.

Р. Узунова: Чувстваше се желанието на хората да направят нещо, така ли?

С. Гайтанджиев: Да, особено след прожекцията, когато приключи първата част....

Р. Узунова: Имаше почивка по време на филма, така ли?

С. Гайтанджиев: Не, веднага след прожекцията започна и самото събрание, нямаше никаква почивка. След вече приключването на избора на управителен съвет, той беше приет, беше гласувано, нямаше гласове против.

Р. Узунова: Всички единодушно „за“?

С. Гайтанджиев: Да, единствено имаше само един отвод.

Р. Узунова: Кой?

С. Гайтанджиев: Аз бях предложен за член на Управителния съвет...

Р. Узунова: Вие си направихте отвод? Защо?

С. Гайтанджиев: И си направих отвод.

Р. Узунова: Защо?

С. Гайтанджиев: За което сега... доста време съжалявах, тъй като това се оказа най-интересното за... например, за членовете на Политбюро: Защо Стефан Гайтанджиев си е направил отвод, какви са тези основания?

Р. Узунова: Много са се зачудили?

С. Гайтанджиев: Да. (Смях)

Р. Узунова: А вашите причини, вътрешните, какви бяха?

С. Гайтанджиев: Съвсем откровено мога да ви кажа. Не че не се вълнувах от каузата на Русе. Но смятам, че не съм достатъчно подготвен, ами да, за проблемите на екологията. Интересуват ме социалните ѝ страни... интересува ме обществената инициатива в екологията, занимавам се сега и професионално с този въпрос.

Р. Узунова: Кой въпрос?

С. Гайтанджиев: Ролята на обществената инициатива...

Р. Узунова: О, за това бих искала по-нататък да говорим. Но сега...

Приеха ли отвода ви?

С. Гайтанджиев: То това беше едната мотивация, другата не съм изяснявал, другата – че тогава бях доста ангажиран в академичното самоуправление...

Р. Узунова: В кое? Не ви разбирам?

С. Гайтанджиев: Идеята за самоуправлението.

Р. Узунова: И това ви интересуваше, да?

С. Гайтанджиев: Бях твърде ангажиран като секретар на профкомитета, участвахме с програми, концепции, бях член на комисията за написването на нов устав на БАН; председател на комисията тогава беше акад. Сендов, той не беше станал още председател на Академията... Тогава обмисляхме предложенията, с които ние излязохме, от профсъюзната организация на Философския институт, след това те влязоха в един примерен все още правилник...

Р. Узунова: За самоуправление на БАН?

С. Гайтанджиев: Да, да, и на практика това е единствената част от духовната сфера, където ние избрахме нашите ръководители от долу на горе с тайно гласуване. Никъде другаде това все още не е станало.

Р. Узунова: Да.

С. Гайтанджиев: Това бяха мотивите ми да откажа. Сега дори съжалявам... Конституирането на Управителния съвет мина нормално. Георги Мишев остана малко стъписан, когато...

Р. Узунова: ...го избрах за председател?

С. Гайтанджиев: Той е човек разумен и по своему мъдър. Той виждаше може би доста по-далече от екипа около него, предусещаше какво ще стане. Да, в значителна степен и аз бях убеден, че това ще бъде пътят на този комитет: остри реакции и пречене на неговата дейност. И все пак, сега когато се връщам към тези събития, съм убеден, че сформиранието на този комитет беше едно историческо събитие. В най-новата история на нашата страна той е един етап. Прочетен беше и приет един емоционален Призив...

Р. Узунова: Имате ли го?

С. Гайтанджиев: Да.

Р. Узунова: Бихте ли го прочели?

С. Гайтанджиев: Той беше отправен до Народното събрание, Държавния съвет, Министерския съвет, Централния съвет на профсъюзите, Комитета за опазване на околната среда, Комитета на българските жени, Съюза на научните работници в България, после идва до Екофорума, до комитета „Знаме на мира“, Комитета за телевизия и радио, всички централни вестници, Комитета за съдействие на ООН, Комитета за балканско сътрудничество и към българската общественост. Призив за екологична защита на Русе: Другари, населението в нашата страна вече е отчасти запознато чрез неформални контакти и от средствата за масова информация с критичното положение на околната среда в района на Русе и Гюргево. Повече от пет години разширяващият своето производство завод край Гюргево все по-интензивно отравя хората, създава смъртни заплахи, води до спонтанни аборти, мъртви раждания, наследствени болести, увеличава процента на злокачествените заболявания. Мирните демонстрации против „хлориада“, трогателният призив на русенските майки поставят на изпитание хуманизма и верността към социалистическите идеали на всеки български гражданин. Вече се натрупа предостатъчен горчив опит. Само с добри пожелания, обещания и палиативни мерки бедата и рискът няма

да станат по-малки. Крайно време е вече да се възприеме мнението на специалистите и обществениците. Не само радикалните, но и превантивни мерки могат да бъдат ефективни. Затова ние настояваме: 1. Да се демонтират химическите заводи край Гюргево; 2. За тази цел да се потърси съдействието на ...

(Ст. Гайтанджиев, философ. Работи във Философския институт на БАН. Инициатор на събранието за Русе в института. По-късно институтът е закрит и открит със сменено име, но без някои хора. По време на интервюто работи вече в Правния институт на БАН. Недатирано интервю, но навярно в първата половина на 1989 г. Телефонната връзка е лоша. Ролка № 290)